

HOVEDTRÆK AF GRØNLANDS HISTORIE II

Af adjunkt *Finn Gad*

Ca. 1500-1782

Øens arvtagere, eskimoerne, baserede deres liv på fangst til lands og til vands. Sommertidens herlige rensdyrjagter med bue og pil i de dybe fjordegnes vidtforgrenede dalstrøg. Derefter sæltrækkenes rige muligheder – spredt sælfangst vinteren igennem, rypejagt sommer og vinter, harejagt, rævefangst med fælder af enkel, men effektiv konstruktion. Fuglefangst bag næs og øer og ved fuglefjeld, ægsamling, samling af muslinger.

Jagten samles til store fællesforetagender: hvalrosfangst, hvalfangst. Hvalspærrets massemyrderi på hvidfisk og narhval. Ind imellem en dyst med en hvidbjørn. Og så sælfangst, sælfangst og atter sælfangst, på isen ved åndehullet, med garn af hvalbardestrimler under isen, og mest fra kajakken. Gennem 15 og 1600-tallet udformes den til det slanke eenmandsfartøj af fuldendt, elegant konstruktion. Mand og båd er eet. Dens udstyr, harpun, lanse, line og blære, stol, kastetræ, fuglepil, skrabe-kniv, helpels og halv-pels skabes i den form, der er bevaret indtil i dag.

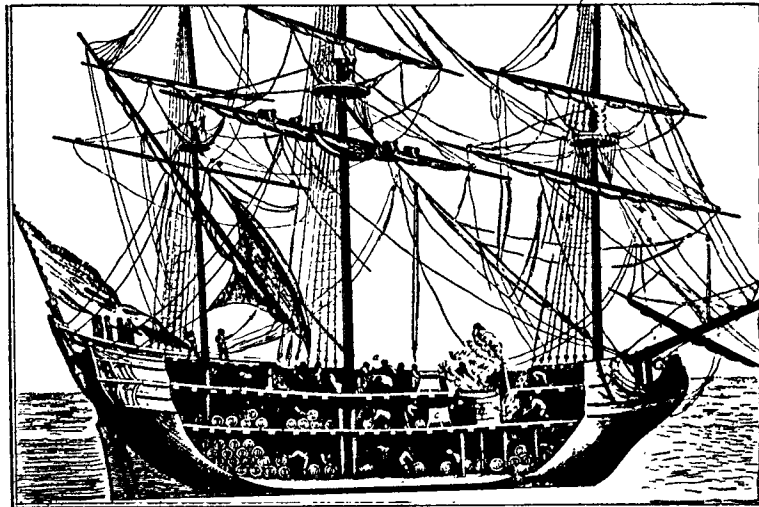
Vejr og vind og vove er fangstmandens bedste venner og værste fjender. Ræbende mæthed og nagende nød er deres gaver til ham og dem, der er afhængige af ham. Fiskeri sker kun i nødstilfælde og er ellers en fangst for gamle, børn og svage stakler, dog kunne der være nogen spænding ved ørredfangst.

Spredt langs kysten – ved vintertid lidt længere borte fra yderkysten, ved sommertid på vidtstrakte fangstfærder – ude mellem skærene og inde i fjordene – levede befolkningen fra hånden og i munden – dog med så megen forudseenhed, at depoter så vidt muligt blev fyldt til at stå i hvert fald de værste dele af de dårlige årstider igennem.

Denne spredte befolkning var organiseret i små bopladssamfund, hvor storfangeren og angákôq'en ragede op som samfundets aristokrater. Husene, de fastopbyggede tørvehuse, voxede i størrelse og kunne rumme ca. 50 beboere, placeret gruppevis på den afskilrede brix. Tarmskindsruder med det lille kighul lod dagslyset skimtes. Man holdt iøvrigt så godt på varmen fra spækلامperne, at man gik halvnøgne, med mindre misfangsten slukkede lamperne og lod nød følges af mørke og kulde.

Naturen var den mægtige hersker over mennesket, men man kunne fravriste den livet, dels dristigt gennem handling, dels hemmeligt gennem troldom. Talrige tabu var

*Hollandsk hvalfanger
i længdesnit.
(Efter Aagard:
Den gamle hvalfangst, 1933.)*



nogle af midlerne. Angákôq'en forvaltede dem. Han var manden, der stod imellem den almindelige dødelige og naturens kræfter. Han kunne beherske dem, han kunne komme dem nær, støttet af sine hjælpeånder. Under mystiske åndemanerforestillinger for slukkede lamper foretog han sine rejser.

De religiøse forestillinger og den omfattende sagnverden var eskimoens åndelige liv. Sangen – ikke særlig rig på toner, men ofte præget af en fortættet, inderlig stemning – lød fra den ensomme kajakmand på fjorden eller vuggede gennem husrummenes tykke luft. Der blev kun luft ud een gang om året, men så også grundigt. Man tog taget af huset og lod sol, regn og vind besørge renselsen, mens man selv var på rejse i skindtellet.

Således så i grove hovedtræk livet ud for disse naboer til den evige is. De levede i et samfund, der – i modsætning til nordboernes – hvilede i sig selv. Men Grønlands kyster – havene omkring Grønland – tiltrak stadig det fjerne Europa.

Det er ikke fra Skandinavien, europæerne kommer denne gang, men derimod fra Spanien, England og Nederlandene. Vel tegner en fynbo o. 1420 det første grønlands-kort, vel sender Kristiern I 1472-73 en expedition til Grønland, men biskajerne eller spanierne er dem, der mest regelmæssigt søger til Grønland. Så »genopdager« englænderen Frobisher Grønland 1576, og John Davis rejser langs vestkysten (Davisstrædet), en enkelt side af den engelske søfarts første væxt. 1596 opdager nederlænderne Svalbard og dermed er den nederlandske hvalfangst begyndt. Den udvikler sig til både hvalfangst og handelssamkvem, da den udvider sit virkefelt til Grønlands vestkyst.

De eskimoiske samfund i Vestgrønland blev gennem denne hyppige besejling revet ud af deres økonomiske ligevægt. Med nederlænderne fulgte alskens attråværdige varer, at betale med skind og spæk, narhval- og hvalrostand. Handelen blev organiseret og

var efter tidens skik en selvfølgelig ublu udbygning, ledsaget af spiritus og sygdomme. Raceblandingen mellem europæer og eskimo tog fart.

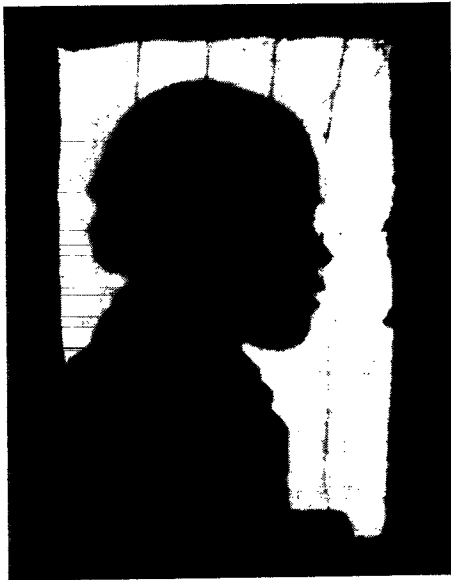
I skarp politisk modsætning til den nederlandske aktivitet på Grønland, forsøgte Kristian IV at hævde sin ret til Den nordlige Atlant. Expeditioner og fallerende handelskompagnier blev resultatet, mens nederlænderne uforstyrret hele 1600-tallet igennem tog udbyttet, selvom det henimod 1700 var stærkt dalende.

Under disse forhold var det, Hans Egede fattede planen om sin mission. Den store nordiske krigs militære og politiske problemer beskæftigede imidlertid de bevilgende myndigheder i Danmark-Norge så ganske, at han først 1719 fandt ørenlyd. Hans plan var blandt nordboerne, som han stadig troede levende, at drive mission, understøttet af hvalfangst og handel med »de vilde«, som han vidste levede der. Bergenskompagniet, dannet 1720, skulle tage sig af denne del af virksomheden, Hans Egede selv som leder i Grønland tage sig af missionen, og overvåge virksomheden i land.

3. maj 1721 forlod han Bergen. 3. juni landede han ved Håbets ø, nær det nuværende Godthåb. På denne ø boede han og hans familie til 1728. Da var Bergenskompagniet gået i stykker på grund af manglende udbytte, og staten havde overtaget handelen. 1728 blev kolonien Godthåb anlagt. Der kom imidlertid stadig intet udbytte af handelen. Nederlænderne var ikke sådan at konkurrere ud. Kristian VI var derfor til sinds at opgive det hele. Under påvirkning, dels af Hans Egede, dels af herrnhuternes leder, grev Zinzendorff, slog han af religiøse grunde om. En storkøbmand i København, Jacob Severin, påtog sig handelen og forsyningen af missionen. 1734 anlagde han Christianshåb. Han fik monopol på handelen. Hans mål var at indkredse nederlænderne. Lidt efter lidt og parret med nedgangen i udbyttet af hvalfangsten, trak nederlænderne sig nordpå, samtidig med at deres virksomhed tog af. Denne udvikling understøttedes af de krige, nederlænderne århundredet igennem blev indviklet i. Jacob Severins handel udvidedes med anlægget af Jakobshavn 1741 og Frederikshåb 1742.

Til trods for at han ydede, hvad han kunne, og sørgede for, at dygtige mænd, dels fra Danmark, dels fra Norge, kom til at lede handelen i Grønland, måtte han dog med tab give op i 1749. Det store almindelige Handelskompagni overtog derefter monopolet og bevarede det til 1774. Dets virksomhed medførte anlæggene af Sukkertoppen 1755, Egedesminde 1759, Holsteinsborg 1764, Umanak 1761, Upernavik 1769, Godhavn 1773 og Julianehåb 1774. Dertil anlagdes flere loger, d. v. s. udsteder.

Denne forholdsvist hurtige oprettelse af handelspladser dækkede i løbet af godt 50 år hele vestkysten, således at monopolet teoretisk lukkede hele den kyst, der var ret let at besejle. Fra at handelen var sæsonbestemt (når nederlænderne kom om foråret), blev den nu helårlig. Opkøbet af eskimoernes produkter og betalingen i varer blev en vekselvirkning, der kunne foregå altid. Dette slog bunden ud af den eskimoiske økonomi. Man blev tilbøjelig til at sælge al overskudsproduktionen, således at der ikke blev noget



*Tarmskindsruden,
der før civilisationens fremtrængen var jordhyttens
vindue, anvendes endnu enkelte steder
ved fjernliggende bopladser.*

vinterforråd. Man var ikke mere indstillet på at hjælpe hinanden så rundeligt som før. Dette betød, at den dårlige fanger søgte til dem, der havde noget, missionærerne og købmanden, og hans henvendelse blev opfattet som tiggeri af dem. Derved sank han ned på et uværdigt stade.

Handelen med dens varer til fals, perler, bøsser, krudt, bly, garn, nåle, knive, gryn, brød, o. s. v. o. s. v. trak menneskene til sig. De flyttede til kolonien og bosatte sig mere eller mindre fast. Bøssen blev et uundværligt redskab, og dermed var afhængigheden af handelen blevet endegyldig. Det eskimoiske samfund i Grønland hvilede ikke mere i sig selv, men var afhængig, ligesom det gamle nordbosamfund, af en import. Så længe private forretningsforetagender ledede denne handel, måtte denne import modsvares af en export. Denne export forudsatte en rigelig pro-

duktion i landet, for værdien af denne var forholdsvis lav og fragten kostbar. Dette medførte et ustandseligt pres på opkøbet af de grønlandske produkter, hvoraf samfundets existens i dagligdagen i et og alt afhang. Når så tilmed købmændene ikke alle var lige ærlige, kom det til at gå grundigt ud over det eskimoiske samfunds økonomi.

Den mere faste bosættelse forringede også fangstmulighederne, idet fangst og jagt er afhængig af en vis bevægelighed. Missionen, der fra første færd havde til opgave at bringe eskimoerne den kristne tro og derfor strax tog fat på at lære dem at læse, havde held med sig i sit arbejde. Det er ufatteligt, så hurtigt missionen vandt terræn, ikke mindst gennem herrnhuternes virksomhed. Men tilslutningen til den kristne tro medførte også en dragning ind til missionens hovedsted, kolonien. Muligvis blev man tidlig klar over dette, muligvis var man ivrig efter at få missionen ud til de fjernere boende, muligvis ligger begge tanker til grund – man søgte ihvertfald at ansætte kateketer, en slags degne, der bosatte sig på de mindre steder (loger og større bopladser) og virkede for deres tros sag. Kirken og skolen søgte ud til befolkningen. I nogen grad modvirkede dette tilflytningen til kolonierne.

Indtil 1782 var udviklingen af det grønlandske samfund nærmest kaotisk og temmelig planløs. Det manglede dog århundredet igennem, hverken i missionens eller i handelens kredse på mænd, der søgte at finde en vej frem og lægge en plan. Men det lykkedes ikke for dem. Man havde påtaget sig en opgave, men kendte ikke dens omfang. Derfor

kunne intet planlægges. Når man ser bort fra den rene uhæderlighed, så bunder talløse fejl, man begik, i, at man ikke vidste, hvad man gjorde.

Fra 1721-82 tørner de to kulturer sammen. Den eskimoiske rystes ved sammenstødet og begynder at falde fra hinanden. Det, der var begyndt i 1600-tallet med den nederlandske handel, fortsatte nu i stærkere tempo, men med et langt mere positivt islæt. For kernen i arbejdet var skabt i hovedsagen af Hans Egedes menneskekærlige sind. Den kreds af grønlandere, der sluttede op om missionen, blev af ham og hans efterfølgere ført ud af den navnløse, forvirrede angst. Handelens fejl til trods var det en uundgåelig vej, man havde betrådt. Før eller senere var det grønlandske samfund blevet tvunget ind derpå, men sandsynligvis ikke med den idealistiske tro på Gud og mennesker, som bar missionen og de bedste blandt handelens folk oppe.